

Bálint Péter

A meseértés – és értelmezés csapdái

A meséről való mesélés korát éljük. Minden hallott történetet a magunk szája íze szerint alakítunk és adunk tovább, minden olvasott történetbe beleolvassuk magunkat, és minden látott filmben meglátjuk a sorsunkat, mert csak azt tudjuk megérteni és értelmezni, amit személyessé tettünk. Amikor ugyanis a *tömeg* jelzővel ellátott dolgok vesznek körül, a tömegkommunikáció gyanús hírtömegének az áldozatai vagyunk, sőt, gyakorta meghalni is tömegesen kényszerülünk, részben azt tapasztaljuk, hogy minden devalválódik körülöttünk: érték, bölcsesség, élet; részben felébred bennünk az elemi vágy a tömegben, a silányban, a személytelenben, a kaotikusban élve a személyessé tehető történetekre. Ezt az érték- és életdeficitet kompenzálандó emlékezetünkben felrélik a „mese”, melyet személyesen nekünk mondott valaki, s amelynek hősei gyermekkori társaink voltak: együtt élünk egy történetet, százféle változatban újra és újra. És aztán mi mondtuk el a „mesét” gyermekeinknek, hogy melyiket és hogyan, azt most ne firtassuk, vagy legalábbis ne itt. Viszont ne feledjük, a latin „*tradíció*” kifejezés egyik jelentése éppen a tudás és tanítás átadása, a másik jelentése pedig maga a szóbeliség útján átadott monda, történet: amiről a továbbiakban beszélni szeretnék.

Megismétlem a kezdő mondatot: a meséről való mesélés korát éljük. Némi iróniával azt is mondhatnám: *meta-tradicionálunk*. Cseppet sem csodálkozom ezen a kommunikáció (a ki- és az elbeszélés) és az antropológiai (a mindent szöveggént olvasás és értés) évszázadában. Igaz, a meséről mesélők többsége és a mesére éhezők többsége sem ismeri a beszéd valódi tárgyát képező tradicionális népmesét; ezt a visszás helyzetet figyelembe véve, no és a botcsinálta mesekutatók (mint amilyen magam is vagyok), a futószalagon gyártott óvónők és a nyereséggel meglépő kiadók érdekeit is figyelembe véve, mindenki jól megfér a virtuális fonókalákában. Bár némelyek rebesgetik olykor, hogy a király meztelen, vagyishogy a gyermekirodalmárok, a mesekutatók nem arról mesélnek, amiről mesélniük kellene (így aztán az óvó- és tanítónők sem azt és arról mesélnek, mint amit és amiről kellene), hogy a globalizációt és a NAT-iratokat kompenzálандó hagyományt őrizzenek, ám a meséről mesélők kórusában elvész az intő hang. Ez a tárgy mellett elbeszélés vagy tárgyról félrebeszélés önmagában még nem is volna baj, ha időnként visszavisszatérnénk magára a vizsgált tárgyra: a *mesére* és annak *poétikájára*. A magam részéről erre törekszem.

I. Két problémafelvetés:

1. Úgy tűnik nekem, hogy a különböző diszciplínákhoz kötődő „mesekutatók” több, egymástól eltérő fogalmi szinten és értelmezői mezőben, egymásnak gyö-

keresen ellentmondó (s jó, ha csak ellentmondó és nem egyenesen kizáró) érdekek mentén, s az elméleti vizsgálódást a könyvkiadás napi gazdasági praxisának alárendelve beszélnek el egymás mellett *a meséről*: ezért is állítható bátran rólok, hogy *el*-beszélők. Már a különböző konferenciák – mint a meséről fecsegés agorái – is eleve a meséről szóló eltérő beszéd elkülönböződését figyelembe véve szerveződnek, s a meghívottal szembeni elvárás, hogy megfeleljen a szervezők előzetes diktumának, és referátumával ne valljon kudarcot. Gonoszkodva kérdezem, Heideggerrel szólva, hogyan is vallhatna kudarcot bármely meséről *el*-beszélő, kedélyesen fecsegő, ha belátjuk, hogy „a fecsegés annak a lehetősége, hogy mindent megértsünk anélkül, hogy a dolgot előzetesen elsajátítanánk. A fecsegés eleve megóv attól a veszélytől, hogy az ilyen elsajátítás során kudarcot valljunk.”¹

2. Különböző meseelméleteket és tanulmányokat, kritikákat és könyvajánlásokat olvasva, olybá tűnik nekem, hogy sem a néprajzosok, sem a mesével más aspektusból foglalkozó kutatók többsége mind ez ideig tudomást sem óhajtott venni (s ami szomorúbb, hogy továbbra sem óhajtott tudomást venni) a „mesei hármasszon” jelentőségéről és jelentésségéről, amit Walter Benjamin *A mesemondóról* írott briliáns esszéjében fejtett ki. Értem én, hogy minden tudomány szakembere félti a maga „vadászterületét”, a saját kompetenciája birodalmát, még azt is érteni vélem, hogy nem szívesen enged oda be „idegeneket”, mivel nem kíván teret engedni az Odo Marquard-féle „inkluzív-ész” működésének. Triviális az ok: kizárni mindig egyszerűbb, mint befogadni. Csakhogy nem lehet úgy tenni, kiváltképpen nekünk nem lehet úgy tenni Honti János szellemi örökségének birtokában (már ha tényleg birtokunkban van ez az örökség), mintha az irodalomelmélet, a filozófia, az antropológia, a nyelvészet, a pszichoanalízis legújabb eredményeit mellőzhetnék a folk-narratívák vizsgálatakor. (Javaslom *A mese világának* újbóli/sokadik olvasását, különös tekintettel a Honti által kijelölt mesekutatási lehetőségekre: a filológián/hermeneutikán, fenomenológián/antropológián alapuló interdiszciplináris kutatásra). Már csak azért sem lehet egy-egy tudomány bátyái mögé bezárkózni, egy vadászterületet hitbizományként őrizni, mert e felettébb könnyelmű elhárítással (mely a szakemberi inkompetenciák sorának bevallását is jelenti) magát a felbecsülhetetlen értékű és gazdagságú mesekorpuszt „minősítenék le”, s mert megtagadnánk a korpuszban benne rejlő évszázados bölcselést, erkölcsi rendet és túlélési stratégiát, melyet Walter Benjamin említett, mint a mese „leglényegét”.

A vizsgált tárgyunk: a tradicionális mese értésének szakmai (értsd ezen etnográfusi és/vagy irodalmi) kompetenciáját felülíró és kitágító interdiszciplináris kutatással szemben létező fenntartás nem új keletű; a mítoszkritikával foglalkozó

¹ M. HEIDEGGER: *Lét és idő* (fordította: Vajda Mihály et al.) Gondolat, Budapest 1989. 317.

német filozófus, Hans Blumenberg már évtizedekkel korábban felvetette *A mítosz valóságfogalma és hatóereje* című írásában, hogy az interdiszciplináris kutatásra (a sokféle kompetencia összeadására) a tárgy összetettsége okán van szükség.

A sokértelműségekre való hajlam mindig a tárgynak is sajátja.²

Márpedig ez a sokértelműség nem csak a mítoszra, de a mi tárgyunkra, a tradicionális népmesére is igaz. Csakhogy (s ezt kollégáimmal: Biczó Gáborral és Bódis Zoltánnal együtt megtapasztaltuk a korábban kiadott meseelméleti kötetünk kapcsán), a szakemberek, a mesekutatók részéről a legtöbb ellenvetés azért merül föl az *interdiszciplináris vállalkozással* szemben, „mert nem fogadja el a tárgyat a maga jól definiált, bevált körülhatároltságában”. Sőt, ahogy Blumenberg nyomatékosítja, kiszakítja a „konvenciók eredményeként létrejött egyértelműségéből”, és új megvilágításba helyezi, ami a vizsgált tárggyal, a mesével együtt, a meséről szóló lehetséges diskurzust („mesebeszédet”) is más összefüggésben tételzei. Vagyis veszi azt a kellemetlenkedő bátorságot, hogy a mesepoétikát kiragadja az etnográfia és az irodalom diskurzusából (másként szólva: kompetenciájából), s áttemeli egy másik, nevezetesen a filozófiai antropológia, a nyelvfelméletológia vagy a narratológia diskurzusába, s mivel annak fogalomrendszerét használja, a *sokértelműség* épp a sokféle kompetencia összegződésekképpen mutatja meg önmagát.

II. A meséről szóló diskurzus szintjei

Azért, hogy világos legyen, amit ebben az előadásban a *meséről* szóló diskurzusok („mesebeszéd”) eltérő nyelvi szintjéről ki szeretnék fejteni, rögtön különböztessük is meg őket, mert hiszen a kutatók olykor épp a meseértést nehezítik meg azáltal, hogy a hermeneutika logikáját megrétfálva (detronizálva), felcserélik az értés és az értelmezés sorrendjét, és ettől fogva valóban félremesélnek, visszalopják korunkba a mesélés egyik régi értelmezését, a nemigaz dolgok elbeszélését: vagyis a kétértelmű „mesebeszédet”.

1. Az első szint, amelyről korábban az etnográfusok és újabban az antropológusok beszélnek, a „tradicionális népmese”: a szájhagyományban évszázadokon át megőrzött s változtatás/átírás nélkül átadott/kiadott mesekincs.

Idő és persze kielégítő definíció hiányában, engedtessek meg nekem, hogy tényleg csak néhány alapvetést említsek/ismételjek meg. Szinte szégyellem is, hogy veszem a bátorságot a meséről szóló fenomenológiai kijelentések felmondásához. Ellenben ez a fajta felmondás egy másik megközelítésnek, nevezetesen a klasszikus etnográfiai és strukturalista mesekutatásnak mond fel, vagy küldi őket nyugdíjba. Ennek a felmondásnak a lehetőségét már Honti is megpendítette; s úgy tűnik nekem, hogy napjainkban nemcsak Honti szellemi öröksége, de a felmondó

² H. BLUMENBERG: *Hajótörés nézővel* (fordította: Király Edit), Atlantisz, Budapest 2006. 107.

vagy ágyót-mondó kívánsága is beteljesedik. Csak abban reménykedhetünk, hogy nem a tradicionális népmese iránti teljes érdektelenségben; vagy aminek a szel-leme köztünk settenkedik: a meséről szőtt „konfekcionált ábrándokban”, vagy az „állandó gyökértelenítés módján” teljesedik be.

A mese, a *tradíció* kifejezés értelmében, eleve újra vagy újjámondott narratíva, amelynek sokértelműsége (többek között Róheim, Plessner, Lévinas szerint) a kommunikációs aktusban: a szó és a tett, a hang és a gesztus, a mondás és a mondott (*le dire et le dit*) viszonyában vizsgálendő. Tegyem hozzá rögtön az irodalom hermeneutikai, a nyelv fenomenológiai és filozófiai antropológiai eljárások révén. Ez a metodológiai megszorítás vagy más aspektusból kibővítés még önkényesnek is tűnhet, s nem is óhajtom elfedni a valódi szándékmat (saját kompetenciám igazolását), hiszen minden kritika egyben önigazolás, minden megszorítás egy újfajta ki- és széttekintés lehetőségének a megteremtése is egyben. Ugyanakkor ez a megszorítás/kibővítés felveti a meséről mesélők, Európa-szerte az önmaguk kompetenciáját mindmáig foggal-körömmel védő etnográfusok és irodalmárok inkompetenciáját is, annál az egyszerű oknál fogva, hogy – a plagizálás korában magam is plagizáljam Hontit –: a meséről eleget ma sem tudunk.

A mese, különösképpen a variánsok tükrében látható ez, – heideggeri értelemben – a mesemondó önelbeszélése; a mesemondó az elmondottnál mindig tá-gabban értelmezett mondás (többjelentés, túlcsondulás) révén teremt sajátos – Tengelyi szavával élve – „értelemösszefüggést” a valóságtapasztalatok közt, és a mondás *hogyanja* mutatja meg a sajátos hangvételt. A mese az adott lokális kö-zösség évszázados élettapasztalatán s az abból lepárlódott szellemi-lelki bölcses-ségén nyugvó történet, mely (1) mindenkor valamilyen körülmények között adott társas (házastársi, vérségi, baráti, ellenséges, jó és rossz) viszonyrendszerben; (2) a hős önmaga diszpozíciójában és Lévinas *reszponzív etikájának* szellemében: a másik sürgető feleletigényére adandó válasz elkerülhetetlenségében tárja föl értel-mét; (3) s amelyik mindig egy adott közösség erkölcsi normarendjét reprezentál-ja. Szeretném hangsúlyozni, hogy a *re*-prezentálás, vagyis az újbóli (a különböző nemzedékek számára történő) megismétlés, megjelenítés ténye hangsúlyossá vá-lik a mesélésben, mint szakrális kommunikációs aktusban. Következtetesképpen mondjuk ki bátran: semmilyen szóbeliségben rögzített vagy kötetben kiadott meseszöveg, amely nem szolgálja az élettapasztalaton nyugvó kollektív bölcsesség és az évszázados erkölcsi normarend fennmaradását, nem kínál a kizökent vagy elemi hiányt mutató életszituációra megoldást (túlélési stratégiát), nem ígér a ha-lál sokféle mesei megnyilvánulására újjászületést (épp a megbocsátás és minden-ki másért felelősségvállalás következtében), az nem meríti ki sem a tradicionális mese, sem az átadás fogalmát. A transzgresszió kapcsán emlékeztetni szeretnék arra, amit Tengelyi mond:

Olyan átvételről van itt szó, amely nem idegen tapasztalatok elsajátítását jelenti, hanem az örökölt javakban való részesülést. Az átadásnak ezt a sajátos módját nevezi Husserl hagyománynak.³

A tradicionális mese és mesemondás funkciójával szembeni első és megbocsát-hatatlan szakmai elfogultság, pontosabban *értelmetlenség*, ha valaki még ma is „szórakoztatásként” állítja be, s nem látja az eredeti szülőhelyén, a faluközösségben betöltött valódi szerepét, mely a népdaléhoz, a balladáéhoz, a néptáncéhoz hasonlatos. Ez a szerep: a mesemondó (s rajta keresztül a közösség) önkifejezését (a heideggeri önelbeszélést) és a létértelmezést segítő nyelv megteremtését/átgagyományozását szolgálja: olyan nyelvét, mely többnyire nyelvjárásban használatos, mégis olyan nyelv, amelyik Lévinas szerint a valóságtapasztalaton és etikai jelle-gű feleletigényen nyugszik. Magyarán szólva: a mesehallgatás közben szüntelenül a mesemondó felhívására adandó elkerülhetetlen választon töprengünk. Tudjuk jól, minden mese (a szóbeliségben létezett vagy írott szöveggé formált narratíva) egyfajta nekünk szegezett felszólítás és meghívás, tanítás és tanmese. Még pontosabban: „kitalálás”, ahogy régen nevezték a mesét, abban az értelemben, hogy: kitalálok, miként élhetem meg azt, ami a kizökent világi létezésben csupa rejtély és veszélyforrás számomra; kitalálok azt, miként válhatok azzá, amivé rendeltetésem és lehetőségem szerint lehetek/lehetnék. Félreértés ne essék, nem azért mesélek (mondok el történeteket), hogy a munkafáradalmaimon, a feszültségeimen, a kételyeimen, az ingergazdagságomon könnyítsek, Gehlen szavával: „*tehermentesítsek*”. Hanem azért, hogy a sorsszerűség (fátum), az elkerülhetetlen végzetesség (halál) szorításából, az élet értelmetlenségének csapdájából kiutat teremtsék. Hogy elgondoljam a „halálhoz mérten” kínálókozó létlehetőségeimet, éppen a sartre-i csapdászituációt kompenzálendő, elviselhetővé tegyem az emberi életet. Világos ebből az aspektusból Honti megjegyzése: a mese nem a borzalom világa, hanem a feloldás művészete: ehhez kellene megtalálnunk a megfelelő kompetenciákat, melyek egyaránt érintik a kutató és a művész vadászterületét.

Továbbá, ha és amennyiben a valóság változásainak felgyorsulásából eredően a bölcsélet jelentősége devalválódott az információval szemben, miként ezt Walter Benjamin és Odo Marquard egyértelművé tette, az nem a mese hiányossága, mondhatni „szavatossági ideje” lejárásiának valószínűsítése. Sokkal inkább „fogyatékosága” korunk emberének, aki elfogadta, hogy a személyes szabadsága és relatív jóléte érdekében a jelenvalóságba feledkezzen bele (a *belefeledkezés* jól mutatja az emlékezet- és vele együtt az identitásvesztést), ezzel egy időben bele-sétált abba a csapdába, hogy lemondott a sajátos gondolkodásról, az emlékezetéről és helyette a feldolgozhatatlan mennyiségű hírözön elszenvedőjévé, „együgyű”

³ TENGELYI: *Élettörténet és sorsesemény*. Atlantisz, Budapest, 1998. 123.

lénnyé fokozódott le. Könnyű belátni, hogy a hír nem boldogít, mármint a létezés metafizikus és eszkatalógikus szintjén nem boldogít: ha csak nem angyali hír/üzenet. Márpedig a véges emberi lét egyik célja mégiscsak a boldogságkeresés. (Marquard szerint az értelemkereséssel a filozófusok csak le- és elfedik ezt az elemi boldogságvágyat, mintha megtalálására nem volna kompetenciájuk). A boldogságkeresés mindig is egyfajta lemondással jár, mondjuk a túlfokozott vágyakról, a beválthatatlan reményekről, ugyanakkor egyfajta kompenzáció is a globális gazdasági és politikai hazudozással, létfenyegetettséggel szemben. Ebben a kompenzációs igényben érhető tetten az „elbeszelt történetekhez” visszatérés vágya, mely a közösségi identitáskeresés esetén a népmeséhez, a szubjektív ön- és létértelmezés esetén a modern kori regényhez (vagy más prózai műfajokhoz) vezet vissza az embert.

2. A meséről szóló diskurzus második szintje a szóbeliségből az írásbeliségbe átültetett, és bizonyos szempontból „irodalmiasított” népmeséről való beszéd. Több mint „beszédes”, hogy napjaink egyik legnevesebb francia mesekutatója, Nicole Belmont a *Poétique du conte* előszavában nyomatékkal említi, hogy a tradicionális népmesét alig vagy egyáltalán nem ismerik a franciák, akik pedig La Fontaine és Perrault meséin nőttek föl, s e hiányt pótlandó akarja megmutatni a valaha szóbeliségben létezett népmese természetét.⁴ Ez – az egyébként számomra kevésbé meglepő – szándék és a francia *conte de fée* (tündérmese) helyett használt *conte populaire* kifejezés a segítségemre siet, hogy mondandóm lényegét megragadjam. A *conte populaire français* kifejezés (mely címszó alatt adta ki a majd kétezer oldalas kötetét Delarue és Ténèze), mint elénk tűnik, már önmagában is kétértelmű és illetéknépp zavart is okoz; egyszerre utal a La Fontaine és a Grimm-testvérek „irodalmiasított” mesehagyatékára és a szóbeli változatokban élt népmesére is. Ezért meglepő számomra az, hogy Belmont miért is nem választja el élesen, határozottan egymástól a kétfajta mesekorpuszt, és miért nem óhajt kilépni a La Fontaine és a Grimm-testvérek által ránk testált vagy még inkább ránk októrált mesehagyomány körén, mely persze együtt járna azzal is, hogy túl kell lépnie a klasszikus etnográfus szemléleten és a meséről való mesélés kétértelműségén. Kompetenciahiány vagy energiahiány?

Bármennyi feddést és kritikát is kapok érte, nem rejtem véka alá azon véleményemet, hogy az „irodalmiasított” népmesével szemben (jelesül a Grimm- és a Benedek-féle átiratokkal szemben) alapvető és lényegi fenntartásaim vannak. Erre persze megvan a jó okom, és igen nagy baj lenne a mesekutatással, illetve kutatókkal, amennyiben az eltérő vélemények hangoztatásának nem adnának teret.

⁴ Nicole BELMONT: *Poétique du conte, Essai sur le conte de tradition orale*. Éd. Gallimard, Paris, 1999.

Mondjuk ki nyíltan, az interdiszciplináris mesekutatást magát csonkítaná végzetesen, ha a mesekutatók a „konvenciók eredményeként létrejött egyértelműségéből” nem óhajtának kitekinteni. Ezzel kompetenciájuk korlátozottságát és korlátoltságát bizonyítanák.

A tradicionális népmese (hangsúlyozni kívánom e tekintetben a legjobb szövegforrás a 20. század második felében, különböző audiovizuális eszközök segítségével felgyűjtött cigány népmese: Ámi, Jakab, Cifra, Ordódy, Balogh repertoárja talán mindenki számára meggyőző példa erre), megőrizte mind a mitikus-archaikus világszemléletet, mind az archetípusok és ősi szimbólumok sokértelműségét, többletjelentését, mind az olyan fenomének, mint: átok és vezeklés, sírás és nevetés, látás és beszéd, hallgatás és felelősségvállalás, erő és lustaság, együgyűség és megbocsátás (s még hosszan sorolhatnám) durand-i izomorfiját (magánhasználatra mondjuk úgy: *láthatatlan szervesülését*), mind pedig a hős egzisztenciakarakterének fenomenológiai leírhatóságát. Az átírás, egyértelműbben a szövegcsontkítás következtében épp a nyelvfennmenológiai és az antropológiai leírhatóság lehetősége szűkül be, a Ricoeur említette mitikus rokonpárviszonyok felismerése válik bajossá. De ennél is nagyobb baj, hogy az átírással (csonkítással, elhagyással, egyszerűsítéssel) együtt megváltozik a mondás és a mondott viszonya: a sokértelműség és a többletjelentés veszíti el nyelvi árnyalatait és azáltal *a gondolkodás rétegzettségét. Érdemes Lévinashoz fordulni, aki abból indul ki: „(...) amit mondunk, annak megvan a maga értelme, ámde az, hogy mondjuk, amit éppen mondunk, ezenfelül külön értelem hordozója, és a mondásnak ez az értelme ugyanakkor nemcsak több, de más is, mint a mondottaké.”*⁵

Ebből következik, hogy mindaz, amit mondunk szavakkal, vagy mondunk szó nélküli tettekkel, gesztusokkal, mimikával (miként erre Plessner rámutat kitűnő *Le rire et le pleurer* kötetében), az olyasfajta értelemkifejezés, mely az elhallgatás, az elhagyás, a módosítás révén mind a mesehős létlehetőségfeltételét, mind az egész meseszöveg (változat) értelemösszefüggését változtatja meg egyszerűben és végzetesen. (Ezért állítja Honti jogosan, fél évszázaddal korábban, hogy nem léteznek típusok, hanem csakis egyes mesék vannak.)

Újból szabadkoznom kell, nem a Grimm-testvérek és Arany János korának „puritán” mesegyűjtő- és kutató szemléletét kívánom perbe fogni (noha minden hermeneutikai megközelítés a meglévő szövegek perújrafelvétele, a korábbi ítélet felülbírlata és újjáértelmezése is egyben), csupán arra szeretnék rámutatni, hogy a puritán szemléletből és az irodalmi igényből fakadó átírás során vagy nyomán elsőrendű mitikus és archetipikus aspektusok tűntek el az egyes típusokból (s nem ritkán a korabeli variánsokból is). Hadd hozzak egy-két szemléletes példát;

⁵ TENGELYI i. m. 226.

a *Piroska és a farkas* egyik francia változatában a farkas miután – Kerényi szavával – „magába-ette” áldozatai egy részét, s orális éhségét csillapította, elvermelte két áldozata maradékát, jelezvén, hogy a szexuális paroxizmus nem egyedi/egyszeri megnyilvánulás, hanem újra és újra felhorgadó szenvedély (lásd Kékszáll-típus). A Jakab-féle *Feketebéli király* (az elátkozott királylánytípus) mesében, a Jánas által megmentett/megőrzött királylány, aki korábban katonákat evett magába, koporsójából fölkelve sikoltozott, megtisztulását követően e meghökkenítő szavakkal ajánlotta föl magát: „Nézz ide, kicsi szívem, mindenestre te őriztél meg engemet három íccaka [...] én már tiszta lélek vagyok, úgyhogy mindenfilit elkövetek, ami csak neked tetszésed szerint történik [...] én nem vótam neked rendelve, hogy felesíged legyek, de hogyha tetszised van, lehetek. Úgyhogy a kenyeret megkezdheted, de bevégezni nem végezheted a kenyeret be.”⁶

Az egészen elképesztő következtetés volna a mai kor emberétől, hogy e Kerényi és Jung által górcső alá vont mesékben a mitikus és archetipikus vonások akár pszichoanalitikus, akár fenomenológiai vizsgálata helyett, a gyorsan ítélkezés szellemében erkölcstelenséget látna e mesékben, s ne azt próbálná megvilágítani, hogy aligha van olyan élethelyzet és emberi létet érintő gond, amelyre ne volna megfelelő válasz a tradicionális mesében. A mesében elbeszélte történet/sorsbetöltés mindig túlélési stratégia is, a közösség és valamennyi tagja megéli valamiképpen az életvalóságot, de a mesemondás, vagyis sok és sokféle élettörténet elmondásának célja éppen az, hogy egyfajta „útitervet”, hogy azt ne mondjam „üdvtervet” készít a halandó ember számára, aki Heidegger szavával élve: a „halálhoz mérten” létezik és gondolkodik.

Az előadásomra készülve kaptam egy elektronikus üzenetet (melynek ez esetben valódi, számomra rendkívüli üzenetértéke volt), hogy tudniillik 150 évnyi zárolás után felfedezték, és Regensburgban kiadták a Grimm-testvérek kortársának számító Franz Xaver von Schönwerth (1810–1886) mintegy 500 eredeti és az újdonság erejével ható tündérmese-gyűjteményét. (Érdemes volna utánajárni, kinek az érdekében is állt ennyi ideig jegelni, elhallgatni, a feledés homályában veszni hagyni, majd váratlanul leporolni az eredeti gyűjteményt?) Csoda történt? Aligha hiszem, ha csak az archiválás poroszos gesztusát nem tekintjük csodának. Megtaláltak valamit, ami másfélszáz évig ott volt, lappangott egy archívumban: a szótlanságba zárva, holott nagyon is beszédes lehetett volna a tekintetben, miként szóltak a tradicionális német vagy a francia földről menekült hugenották átadása révén németté lett népmesék felgyűjtésük idején. Úgy vélem, az újonnan felfedezett hagyatékkal megismerkedvén, a német kutatók megéreztek, hogy va-

⁶ NAGY Olga – VÖÖ Gabriella: *Havasok mesemondója, Jakab István meséi*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002. 202–238.

lami nagyon nincs rendben a Grimm-féle átiratok körül, s két évvel ezelőtt bejelentették, hogy az elmúlt kétszáz év hagyományát felülvizsgálják, mégpedig az interdiszciplinaritás jegyében. Vagyis úgy döntöttek, hogy a szétaprózott, a rosszul felhasznált vagy a kizárólagossá tett kompetenciákat másfajákra cserélik, és az évszázados tévhiteket, tévutakat felfejtik, mint Tézeusz a fonalat, s újramezdi a meséről szóló diskurzust. Ezt a döntést nemcsak a németeknek, de a franciáknak és nekünk is meg kell tennünk; úgy tetszik, sem a visszaút, sem a szellemi összeszedettséget követelő újramezdi nem spórolható meg, ennek okán vagy kompetenciahiányra hivatkozva ellenállunk, vagy e hiányt bevallva átadjuk a vizsgáldás tárgyát és terepét, vagy újabb kompetenciákat mozgósítunk szellemi örökségvédelmünk érdekében.

A magam részéről azt mondhatom, helyben is volnánk: nem véletlenül igyekeztünk kollégáimmal együtt Honti szellemi örökségének újraértékelésére, s bizonyos mesekutatói szemléletmódok felmondására (emlékszünk még a szójátékra: nyugdíjba küldésére). Az persze a tanult német kollégák tájékozatlanságának báját mutatja, hogy Franz Xaver von Schönwerth mesegyűjteményében olyan mesetípusokat (és variánsaikat) neveznek Európa-szerte ismeretlennek és ennek okán újszerűnek, amelyek a Kárpát-medencei mesehagyomány alapját, szerves részét képezik. Gondoljunk csak a AaTh 314-típusra (s azon belül is az egyik legszebb változatra: Cifra *Rájner*-ére) ha már a németek nevére neveztek az „újszülöttet”. Tanulnunk kell más/mások fogyatékoságából, illetve abból a tényből, hogy a Kárpát-medencei és nyugat-balkáni mesekincs besorolhatatlan az Aarne-Thomson-féle tipológiai rendszerbe. Amikor kollégáimmal a nyugati gondolkodás nyelvén beszélünk e földrajzi régió tradicionális mesekincséről, kettős célt szolgálunk: egyfelől az átadhatóság érdekében igyekeztünk lefordítani a lefordíthatatlant, másfelől épp az ismert fogalmi rendszer segítségével könnyítjük meg az ismeretlen mesehagyomány interpretációját.

A meséről való mesélés korát éljük, de vajon tudatában vagyunk-e annak, hogy miről, milyen aspektusból és milyen kompetencia birtokában beszélünk. Nekem az e kérdésre adandó válasz nagyon gyanús. Merthogy e kor, Nathalie Sarraute regénycímével élve: a *gyanakvás kora* is.